

بررسی نقش‌های گیاهی قالی‌گلدانی سیستان

مهديه شیرازی^۱

چکیده:

قالی نقش‌گلدانی یکی از نقش‌های اصیل ایرانی به شمار می‌آید. قالی نقش‌گلدانی سیستان یکی از انواع قالی‌های گلدانی ایران است. در این قالی‌گلدان شکلی هندسی یافته و متفاوت از سایر قالی‌های گلدانی مشاهده می‌شود. قالی‌گلدانی دارای تنوع بالایی در نقش‌های زمینه و نقش‌های اصلی است. یکی از متنوع‌ترین نقش‌ها عناصر گیاهی بکار رفته در این قالی‌ها هستند. این عناصر گیاهی در دو جایگاه اصلی و فرعی یا زمینه ارائه شده‌اند. عناصر گیاهی تداعی‌کننده گیاهان موجود در منطقه و حتی گیاهانی هستند که دیگر در منطقه یافت نمی‌شوند. هدف از انجام پژوهش بررسی جایگاه نقش‌های گیاهی قالی‌گلدانی سیستان است. که در پی این پرسش آمده که جایگاه نقش‌های گیاهی قالی‌گلدانی سیستان چگونه است؟ جهت حفاظت و ثبت این نقوش اصیل که دارای پیشینه‌ای چون نقش‌های شهر سوخته، عصر مفرغ و کوه‌خواجه‌ی ساسانی، شهرهای ویران هخامنشی و زاهدان کهنه (که با ورود تیموریان ویران شد) دارد. روش تحلیلی-توصیفی برای این پژوهش مناسب به نظر می‌رسد تا با رویکرد کیفی به پرسش اصلی پاسخ داده شود جامعه‌ی آماری پژوهش صد تخته قالی‌نقش‌گلدانی در منطقه‌ی سیستانی است که دارای شباهت‌های بسیاری هستند. پنجاه تخته از این قالی‌ها در ابعاد یکسان سه متری به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در انتهای پژوهش به این مهم دست یافت که عناصر گیاهی به کار رفته در قالی‌نقش‌گلدانی سیستان دارای دسته‌بندی‌های گلدان، درخت، گندم و جو به عنوان نقش اصلی و نقش‌های گل، بوته، گل‌دودنی و کرمک به عنوان نقش زمینه هستند؛ که دارای زیرمجموعه‌های متنوعی هستند.

کلیدواژه: قالی‌گلدانی، نقش‌گلدان، نقش درخت، نقش گندم و جو، نقش گل

^۱ کارشناسی ارشد هنر اسلامی، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، دانشگاه هنر و ادیان، اصفهان

پست الکترونیک: mahdie.shirazi2014@gmail.com

مقدمه

نقش گلدان یکی از نقش‌های رایج قالی سیستان است. این نقش متفاوت از سایر نقش‌های گلدانی قالی‌های بافته شده در سراسر ایران است. تفاوت بارز میان نقش گلدانی قالی سیستان در هندسی شدن و نقش‌های اصلی و فرعی پیرامون این نقش اصیل ایرانی است. در کنار نقش گلدان که نقش اصلی قالی و زیرمجموعه‌ی نقش‌های گیاهی محسوب می‌شود می‌توان به تعدادی نقش گیاهی اشاره کرد که نقش اصلی و زمینه را در زیبایی شگفانگیز قالی سیستان ایفا می‌کنند. فرض اولیه‌ی پژوهش بر این است که درخت و گندم تنها نقش گیاهی به کار رفته در قالی گلدانی سیستان هستند. پس به دسته‌بندی و تهیه جداول اقدام شد. تا به پرسش‌هایی این چنین پاسخ دهد؛ که جایگاه نقش‌های گیاهی قالی نقش گلدانی سیستان کدام است؟ و همچنین پرسش‌های ثانویه‌ای مانند نقش‌های گیاهی رایج در قالی نقش گلدانی سیستان کدام اند؟ و عناصر گیاهی قالی گلدانی سیستان دارای چه دسته‌بندی هستند؟ هدف از انجام پژوهش بررسی جایگاه نقش‌های گیاهی قالی نقش گلدانی سیستان است. در نهایت به این مهم دست یافت که عناصر گیاهی دارای دسته‌های گلدان، درخت، گندم و جو به عنوان نقش اصلی و نقش‌های گل، بوته و گل‌دودنی به عنوان نقش زمینه است.

پیشینه تحقیق

مریم فروغی و مرتضی شهسوار (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان بررسی تطبیقی ویژگی‌های ساختاری و طرح فرش بلوچ خراسان و فرش سیستان به مطالعه‌ی تطبیقی میان دو بافته‌ی بومی پرداخته؛ وجوه اشتراک و افتراق میان دو بافته را بیان کرده‌اند. زهرا رهنورد و زهرا حسین‌آبادی (۱۳۸۵) در مقاله‌ی بررسی نقش و رنگ در قالی سیستان به بررسی قالی سیستان نقوش و رنگ‌های آن پرداخته‌اند و عوامل شکل‌گیری نقوش را بیان کرده‌اند. علیمردای محمود و آشوری محمدتقی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان درخت در فرش بختیاری به بررسی تنوع این نقش اصیل پرداخته‌اند. نقش درخت را در قرآن کریم، قالی خستی و قالی قابی بررسی کرده‌اند. درختان بافته شده در قالی دستباف بختیاری از نوع بیدمجنون، سرو و کاج هستند. در هیچ‌یک از پژوهش‌های انجام شده درباره‌ی نقش‌های گیاهی قالی گلدانی و محل قرارگیری این نقوش اشاره نشده و مورد بررسی قرارنگرفته است که در پژوهش پیش‌رو به صورت تخصصی نقش‌ها را مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌است.

روش تحقیق

پژوهش پیش‌رو بررسی نقش‌های گیاهی قالی گلدانی سیستان به روش توصیفی با جامعه‌ی آماری صد قالی سیستان تهیه شده‌است. قالی‌ها دارای شباهت بسیاری در نقش‌ها و نقشه‌ی کلی، به دلیل نقشه‌خوانی سنتی هستند. بنابراین نگارنده به صورت هدفمند ۵۰ قالی که بیشترین تفاوت را داشتند انتخاب کرده و مورد استفاده قرار داده‌است. در این پژوهش با تهیه‌ی

جدول‌هایی برای دسته‌بندی و نظم بیشتر از قالی‌های نقش گلدانی سیستان برای پرسش به پاسخ اصلی قالی سیستان صورت گرفته‌است.

قالی گلدانی

طبق مستندات و منابع مکتوب بافت قالی در سیستان به دورانی معادل عصر مفرغ (۲۵۰۰-۱۵۰۰ ق.م) می‌رسد (پرهام، ۱۳۷۸: ۴۰). این امر از پژوهش‌های صورت گرفته از تطابق میان نقوش سفالین شهر سوخته و قالی دستباف سیستان مشهود است گرچه نقوش تغییر پیدا کرده و در موادی متفاوت از سفال بکار رفته‌اند این اطمینان را حاصل می‌کنند که نقوش ریشه‌ی مشترک داشته و قدمتی معادل عصر مفرغ و چه بسا بیشتر دارند. در چند منبع اشاراتی اندک درباره‌ی بافندگی در سیستان شده است که در ادامه آمده است؛ در کتاب مسالک الممالک^۱ اشاره‌ی کوتاهی به پیشه‌ی مردم دو شهر در سیستان آمده: «داور و صالحان بر دو منزلی بُست. دو شهرست پر نعمت و با کشاورزی و میوه بسیار. و بیشتر مردم جولاهه^۲ باشند» (اصطخری، ۱۳۴: ۱۹۸). در کتاب حدود العالم من المشرق الی مغرب^۳ (کرانه‌ها جهان از باختر تا خاور) کتاب قرن چهارم هجری نوشته که در سیستان «و از آن جا جام‌های فرش افتد بر کردار طبری؛ و زیلوی‌ها بر کردار جهرمی» (ستوده، ۳۶۲: ۱۰۲). نقوش گیاهان و درختان همواره از اصلی‌ترین عناصر بافته‌شده در قالی‌های ایرانی هستند (افروغ، ۱۳۹۰: ۱۵۰).

نقش گلدان

در طرح گلدانی غالباً گلدان در اندازه‌های متفاوت به چشم می‌خورد، گاه یک گلدان بزرگ پُر از گل تمام قالی را می‌پوشاند و در مواقعی چند گلدان کوچک به طور متفاوت در اطراف متن یا دنبال هم سرتاسر متن را فرا می‌گیرند. طرح‌های گلدانی انواع مختلفی دارند؛ مهم‌ترین ویژگی این نقش تکراری نبودن و پوشانندگی سراسر زمینه‌ی قالی است. گلدان به صورت مُمتد بر روی زمینه قرار می‌گیرد (ناصری، ۱۳۸۸: ۴۰). در کتاب فرش‌نامه ایران اشاره شده است که طرح گلدانی دارای ترکیبات و تلفیقات بسیاری است. گلدانی بنداسلیمی، گلدانی حاج خانمی، گلدانی ختایی، گلدانی تکراری، گلدانی سراسری، گلدانی ستونی، گلدانی لچک و ترنج، گلدانی یک‌طرفه و گلدانی دو طرفه نمونه نام‌های این نقشه‌ی پرکاربرد در قالی هستند (آذرباد و حشمتی‌رضوی، ۱۳۷۲: ۱۱۵). درباره‌ی پیدایش نقش گلدانی پوپ محقق و ایران‌شناس برجسته، معتقد است که نقش گلدان گل بکار رفته در قالی‌های دستباف از پارچه‌هایی بافته‌شده در یزد و اصفهان قرن یازدهم هجری الهام گرفته‌شده‌اند. گلدان استعاره‌ای از زمین است که در مرکز نقشه قرار گرفته است. گلدان گلی که در ارتباط با مادر و ایزدبانوی باروری دارد (مبینی و ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۱: ۵۷). (زمین منبع فرسایش‌ناپذیر آفرینش است در نتیجه این احتمال می‌رود که نقش گلدان نیز به آفرینش و راز هستی اشاره دارد (افروغ، ۱۳۸۹: ۱۴۶).

در قالی گلدانی سیستان نقش مایه اصلی متن این نوع قالی گلدان است. در این قالی به طور معمول دو گلدان در طرفین عنصری گیاهی قرار دارند. گلدان‌ها قرینه و گیاهان به دو حالت درخت و گیاه گندم نقش شده‌اند. این گیاه نماد درخت همیشه بهار سرو یا درخت زندگی است. در گلدان‌ها با گذشت زمان تغییراتی بوجود آمده است. این نقش دارای تنوع بوده و یکی از رایج‌ترین نقوش قالی سیستان است. در این نقش همنشین‌های گیاهی، جانوری و هندسی مشاهده می‌شود. بز یکی از رایج‌ترین این همنشین‌هاست. قدیمی‌ترین نمونه‌ی بز و درخت اثر زیبای سومری است. این نحوه‌ی قرارگیری در هنرهای متفاوت تکرار شده و در قالی سیستان نیز به نمایش گذاشته شده است.

جدول ۱ تنوع نقش گلدان در قالی نقش گلدانی سیستان (نگارنده)

در جدول ۱ تعدادی از گلدان‌های قالی نقش گلدانی سیستانکنار هم گذاشته شده‌اند تا شباهت‌ها و تفاوت‌های میان آن‌ها مشخص شود. تمامی گلدان‌ها هندسی هستند و از یک الگوی اولیه‌ی واحد پیروی می‌کنند. با توجه به بافت بدون نقشه‌ی قالی یا به اصطلاح نقشه‌خوانی قدیمی بیشترین شباهت در میان گلدان‌ها وجود دارد. تفاوت‌های مانند تعداد شاخه، نقوش اتصال‌دهنده، نقش‌های همنشین، نقش‌های محافظ و تزیینات روی گلدان اندکی متفاوت به نظر می‌آیند؛ این مسئله بسته به محیط‌هایی که بافنده داشته و الگوی مورد استفاده بافنده متغیر است.

نقش درخت

درخت ^{□□} یکی از اصلی‌ترین نقش‌های قالی گلدانی سیستان و هنرهای سنتی ایران است. این نقش انتزاعی شده و خود را با نوع بافت و گره‌ی قالی وفق داده‌است. رنگ‌های مورد استفاده در این نقش تماماً ذهنی بوده و دور از واقعیت هستند. در سفال شهر سوخته نیز نقش درخت بکار رفته‌است. در سایر هنرهای سنتی سیستان مانند گلدوزی از انواع درخت استفاده شده‌است. در بین النهرین درخت زندگی ترکیبی از رستنی‌های گوناگون است که مردم آن را به علت طول عمر، زیبایی و سودمندی مقدس می‌شمردند (دوبوکرو، ۱۳۷۳: ۱۳). در قالی از انواع درختان استفاده می‌شود. که در جدول ۲ این تنوع و دسته‌بندی نقش‌ها به نمایش گذاشته شده‌است. قالی خواجه‌حافظ سیستان دارای نقش درخت واقعی و متنوعی است در این قالی درخت انار و درخت گل بافته شده‌اند. نقش درخت به صورت واقعی و انتزاعی برزمینه‌ی قالی گلدانی سیستان بافته می‌شود. محل قرارگیری درخت در میان گلدان‌ها و در مرکز تصویر است. این نقش از نقش‌های اصلی قالی گلدانی سیستان به‌شمار می‌رود.

جدول ۲ نقش درخت انتزاعی (نگارنده)

درخت بکار رفته در قالی نقش گلدانی سیستان دارای نقشی کاملاً انتزاعی و دور از واقعیت است. این نقش ترکیبی از نقش‌های هندسی به عنوان برگ و سایر قسمت‌های درخت است این دسته از درخت‌های انتزاعی‌ترین نوع درخت بافته شده در قالی سیستان هستند.

جدول ۳. نقش درخت انتزاعی (نگارنده)

در این دسته از نقش‌های درخت با تعداد برگ‌های بسیار و یک نقش که اغلب متفاوت است به تصویر آمده است. در جدول ۳ نقش‌ها برگ سوزنی دارند و زائده‌ی فوقانی این احتمال که این درخت نخل باشد را بالا می‌برد. نخل درخت بومی سیستان است که ارتفاع بسیار و سایه‌بانی در بالای آن قرار دارد.

همایش ملی فرش

نقش گندم یا جو

گندم یکی از نقوش بکار رفته در زمینه‌ی قالی دست‌باف سیستان است. گندم و جو لازمه‌ی زندگی روستایی هستند. گندم و جو مایحتاج روزانه‌ی اهالی و علوفه‌ی دام‌هایشان را مهیا می‌سازد. بافنده با نقش گندم بر قالی سعی بر طلب گندم بیشتر دارد.

آبان ۹۷

جدول ۴ نقش گندم یا جو در قالی سیستان (نگارنده)

این نقش دارای تنوع بالایی در قالی نقش گلدانی سیستان است که در جدول ۴ به نمایش گذاشته شده است. گندم یا جو در دو نقش اصلی میان گلدان و نقش فرعی زمینه ظاهر می‌شوند. تمامی نقوش دارای ساقه‌های هندسی هستند. تعدادی نقطه‌ی رنگین بر روی برگ قرار گرفته اگر این نقاط را زبر روی برگ در نظر بگیریم این نقش‌ها گیاه جو هستند که برای تهیه نان مورد استفاده‌ی روستاییان و عشایر قرار گرفته‌اند.

نقش گل

گل مظهری از زیبایی طبیعت و توصیفی محسوس از جمال خداوندی است. گل جلوه‌ای از زیبایی و در هنر اسلامی رمزی است که محتوا و مفهوم آن کمال مطلوب را عنایت می‌بخشد و روح آدمی را که گاه و بیگاه گرفتار مسائل نازیباست به مطلق جهان هستی می‌برد و در ژرفای ابعاد گوناگون مفاهیم درونی خود وسیله‌ی شهود عینی که در تجسم‌های هنرمندان بشر تبلور می‌یابد آثار هنری را به ارزش‌های زندگی و الهی پیوند می‌دهد (اینالو و صدرالسادات، ۱۳۶۷: ۵). گل جلوه‌ای از طبیعت که به صورت واقعی، انتزاعی یا خیالی بر هنرهای سنتی بکار رفته است. علاوه بر قالی در گل‌دوزی سیستان نیز این نقش دارای تنوع بسیاری از نظر زاویه‌ی دید، نوع گل و رنگ‌بندی است. وجود نقش گل در سیستان به دلیل پیشینه‌ی غنی این نقش است. گل‌های بکار رفته در قالی سیستان در قالی کلاردشت نیز بکار رفته‌اند مانند گل‌لاری که از روی قندان‌های قدیمی و فلزی انتزاع شده است (مجابی، عابدینی و فنایی: ۱۳۸۶). نقش گل یکی از نقش‌های بکار رفته در زمینه قالی نقش گلدانی سیستان است که در جدول ۵ به خوبی دسته‌بندی شده است.

جدول ۵ نقش گل در قالی گلدانی سیستان (نگارنده)

					هندسی		
					انتزاعی		
							نقش گل زاویه بالا
						گل کرمک	

نقش گل در قالی سیستان به عنوان فضاپرکن، زمینه و همنشین تعرف شده؛ که دارای تنوع بسیاری هستند. البته در مواقعی گل نقش مرکزی داشته و در میان گلدانها قرار می‌گیرد که این مورد در یک تخته قالی از پنجاه تخته فرش مورد بررسی مشاهده شده. گل‌ها در قالی سیستان دارای دسته‌بندی گل‌انتزاعی، هندسی و گل از زاویه‌ی بالا هستند. نقش‌های هندسی دارای دسته‌بندی‌های گل، گل و گلدان و بوته‌ی گل است. این نقش‌ها هندسی بود و دارای رنگ‌های ذهنی ولی متناسب با فضای خویش هستند. بوته‌های گل که دارای نقطه‌ی اتصال مشخص به زمین هستند. این احتمال می‌رود که بافنده این نقش را از بوته‌های صحرائی سیستان الهام گرفته باشد. بوته‌های گل، برگ‌های هندسی داشته هم‌چنین برگ و گل‌برگ‌های رنگین و سوزنی دارند؛ این گل‌ها از نیم‌رخ ترسیم شده‌اند. یک گل هندسی درون گلدان به صورت نیم‌رخ نیز بر قالی نقش شده است. گل‌هایی نیز از زاویه‌ی بالا ترسیم شده‌اند. هر دسته دارای تنوع بالایی بوده برای مثال نقش گل از زاویه‌ی بالا خود دارای رده بندی تک‌گل، بوته‌ی گل و دسته‌ی گل می‌باشد. این گل‌ها خطی و توپر هستند. این گل‌ها هشت‌پر، دوازده‌پر، چهارپر و یک گل‌لاله هستند.

گل سرخ بافته شده بر قالی سیستان که از زاویه‌ی بالا نقش شده را می‌توان در قالی بختیاری دید. تفاوت اصلی در طرح واقعی رُز بلدچی^{۱۲} و گل انتزاعی قالی سیستان است. گل کرمک نمادی از یک گیاه مفید به نام کاکلک در سیستان است. این گیاه در فصل بهار مصرف خورای برای انسان دارد و خوراکی سنتی و غنی از آهن است. کاکلک پس از رشد به کرمک تبدیل شده و جایگزین مناسبی برای علوفه در فصل تابستان است.

نقش بوته

هنگامی که به حافظه‌ی تصویری تاریخ ایران رجوع شود سرشار از نقوش گیاهان و درختانی است که با زندگی مردم پیوند دارند. از سروهای تخت جمشید گرفته تا نقوش اسلیمی اشکانی و نقوش گیاهی حک شده بر سینی‌های نقره‌ی ساسانی که هنوز هم تعدادی از این آثار ارزشمند هنری در موزه‌های سراسر دنیا نگه‌داری و محافظت می‌شوند. پس از ورود اسلام استفاده از نقش گیاهان به صورت ختایی، بوته، گل ادامه داشت. بوته‌ی گیاه نقش‌مایه‌ی غنی که در نگارگری، قلمزنی، منبت، گچبری، ختایی، سوزن‌دوزی و غیره نیز بکار می‌رود. نقش بوته در قالی‌های کُردی نیز بافته می‌شود؛ که دارای تنوع بسیاری هستند. طرح‌های بوته‌ای انواع مختلفی دارند؛ بوته گیاه کرفس، بوته‌ی گیاهان محلی، بوته‌ی گیاه گندم، بوته‌ی گیاه جو چند نمونه از این تنوع گیاهی هستند (دانشگر، ۱۳۷۲: ۱۰۰). این نقش‌ها که در جدول ۶ مشاهده می‌گردند، بر زمینه‌ی قالی بافته می‌شوند و نقش چاپرکن دارند.

همایش ملی فرش
و نیازهای معاصر
آبان ۹۷

جدول ۶: نقش بوته در قالی نقش گلدانی سیستان (نگارنده)

							هندسی
							انتزاعی
							واقعی

بوته‌های گل به کار رفته در زمینه‌ی قالی گلدانی سیستان هندسی، طبیعی، انتزاعی و استلیزه هستند. این نقش‌ها رنگین بوده و یادآور درختچه‌ها و بوته‌های خودروی سیستان هستند. در مواردی بدون نقطه‌ی اتصال به زمین و گاهی از زمین سر بر آورده-اند. نکته‌ی مهم شکل هندسی و رو به بالای برگ‌های این گیاهان است. که از برگ‌های نوک تیز مناطق بیابانی هستند.

نقش گل دودنی □□

گیاه دودنی (دال ساکن) همان گیاه اسپند است. در فصل بهار اهالی سیستان از دانه‌های نارس اسپند آویزهای تزئینی تهیه می‌کنند و بر دیوار منازل برای چشم زخم می‌آویزند. نقش این آویز تبدیل به نماد شده و بر روی قالی جلوه‌نموده‌است. این نقش بر زمینه‌ی قالی بافته می‌شوند و نقش فرعی دارند که در جدول ۷ تنوع و گونه‌گونی این نقوش قابل تشخیص هستند.

جدول ۷. نقش دودنی در قالی سیستان (نگارنده)

						هندسی
						طبیعی

یکی از نقش‌های متنوع مورد استفاده در زمینه‌ی قالی گلدانی سیستان نقش گل دودنی است. این نقش صورت ساده‌شده‌ی آویزهای اسپند آویخته بر دیوار منازل است. در آویزهای اسپند مثلث فوقانی توپُر دوخته می‌شود، در قالی نیز این قسمت توپُر و رنگین است. در آویز اسپند قسمت انتهایی که نخ‌های آویزان قرار دارند انتهای این نخ‌ها با پارچه‌های رنگی آویخته شده و جلوه‌گری می‌نماید. در نقش قالی نیز این نقش رنگی به تصویر کشیده شده‌است.

نیاز معاصر در رنگبندی قالی سیستان

نیازهای قالی سیستان دارای دو رده‌بندی رنگ و کاربرد است که در ادامه به هر یک اشاره شده‌است.

رنگ‌بندی

رنگ عنصر مهم، اصلی و بنیادی در قالی به شمار می‌آید رنگ و نقشه در کنار هم زیبایی را برای قالی به ارمغان می‌آورند. چشم‌نوار بودن ویژگی بارزی است که قالی سیستان با استفاده از رنگ‌های تیره مانند زرشکی یا جگری تا اندازه‌ی آن بی بهره مانده‌است. البته قالی‌هایی نیز یافت شده و می‌شود که از رنگ‌های روشن بافته شده‌اند. نگارنده پس از بررسی سیر تحول نقش و رنگ‌های قالی سیستان به این مهم دست یافت که رجوع به قالی‌های دوره‌ی کهن می‌تواند برای بقای قالی سیستان ضروری و مفید باشد. رنگ زرد روشن که ویژگی قالی‌های سکایی که وارث راستین قالی سیستان هستند. این رنگ می‌تواند در قالی توسط متخصصان جایگزین شود. اگر دلیل اصلی کنار گذاشته شدن این رنگ را از بین رفتن درختان توت طی خشکسالی به حساب آورده شود اینک که از رنگ‌های شیمیایی استفاده می‌شود نباید معذوریتی در استفاده از این رنگ برای قالی سیستان قائل شد. رنگ آبی که رنگ مورد علاقه‌ی سکاها بوده یعنی در قالی‌های خود از این رنگ استفاده کرده‌اند. زمینه‌ی آبی در قالی سیستان در گذشته‌های دور ویژگی شناختی و منحصر بفرد این قالی محسوب شده که اینک در کل از قالی سیستان رخت بر بسته. قالی‌های مشاهده شده دارای کم‌ترین رنگ روشن بوده و رنگ‌های قرمز سیر به‌عنوان رنگ غالب مورد استفاده‌ی قالیبافان

سیستان است. در نهایت این جمع‌بندی نتیجه شد که استفاده از رنگ‌های اصیل قالی سیستان می‌توان برای جلوگیری از فراموشی و تناسب با زندگی مدرن و شهری امروز مفید باشد. این امر به معنای دست‌کم گرفتن یا نادیده گرفتن قالی امروزی نیست. ولیکن سعی بر آن است که با ارائه راهکارهای هر چند جزئی و اصیل خود منطقه راهی برای بقای این هنر صنعت بومی یافت تا از فراموشی و زوال آن جلوگیری کرد.

کاربرد

قالی سیستان ابعاد مشخصی دارد. قالی سه‌متری رایج‌ترین این مقیاس‌هاست. قالی دومتری کمتر بافته شده و بیشتر برای حمل اموات مورد استفاده قرار می‌گیرد. مقیاس‌های قالی سیستان برای منازل پنجاه سال قبل طرح‌ریزی شده‌اند. جهت استفاده در منازل شهری و به‌روز امروزی باید کاربردهایی مانند روی پیشخوان منازل و رستوران‌ها، پادری در ابعاد متنوع، زیرموس کامپیوتر، کیف، جهازی، کاور و غیره مورد استفاده قرار گیرد. تغییر ابعاد و کاربرد قالی سیستان دست‌کم باعث حفظ طرح قالی شده و از فراموشی و زوال این هنر جلوگیری می‌کند.

نتیجه‌گیری

نقش گلدان یکی از نقش‌های اصلی قالی نقش گلدانی است. این قالی را بخاطر این نقش اصیل نام گذاری کرده‌اند. گلدان‌ها بخاطر وجود عناصر گیاهی در دل خود مشمول این مجموعه می‌شود. گلدان‌ها دارای یک نقشه‌ی واحد بوده و در جزئیات تفاوت دارند. درخت دومین عنصر مهم بافته شده در قالی سیستان است این عنصر در میان گلدان و در مرکز تصویر قرار می‌گیرد. درخت‌ها همه انتزاع یافته‌اند. نقش گندم و جو نیز یکی از نقش‌های اصلی قالی سیستان هستند. این نقش نیز بعد از نقش درخت مهم‌ترین فراوانی را دارد. گل‌ها، بوته و نقش گل‌دودنی نقش‌های زمینه و جاپرکن قالی سیستان هستند. که هر یک دارای زیرمجموعه‌های متنوعی هستند. در انتها نقش گیاهی قالی سیستان در دو جایگاه نقش اصلی مانند نقش گلدانی، درخت، گندم و جو طرح شده‌اند. جایگاه بعدی نقش‌های زمینه هستند که شامل نقش بوته، گل، گل‌دودنی و کرمک هستند.

پانویس

- ۱- در کتاب مسالک الممالک در دوره‌ی صفاریان سیستان صحبت به میان می‌آورد.
- ۲- جلّاه به معنی بافنده. به بافنده‌های پارچه با دستگاه‌های سنتی گفته می‌شود.
- ۳- نخستین کتاب جغرافیا به زبان فارسی در سده ۴ هجری
- ۴- نقش‌مایه‌ای به شکل ساده-شده یا تزئین‌یافته‌ی انواع درختان به صورت‌های گوناگون و گاه کاملاً متقارن (حصوری، ۱۳۷۱: ۷۰).
- ۵- رُزبِلداجی. (عابد دوست و کاظم‌پور، ۱۳۸۸: ۱۳۳).
- ۶- نقش‌مایه‌ی قالی شبیه گوشواره‌ی مثلثی با چند رشته آویز، که گرفته از شکل آویزی است که از غوزه‌های اسفند که برای دفع چشم‌زخم در بسیاری از نقاط ایران در خانه و مغازه آویخته می‌شود (حصوری، ۱۳۷۱: ۷۱).

منابع

- آدریاد، حسن و حشمتی رضوی، فضل‌الله. (۱۳۷۲). **فرش‌نامه ایران**. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- اصطخری، ابواسحق ابراهیم، (۱۳۴۰). **مسالك الممالک**. تهران: انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- پرهام، سیروس، (۱۳۷۸). جلوه‌های اساطیری و نمادهای نخستین در قالی ایران. **نشر دانش**. سال شانزدهم. شماره ۱. ص ۴۷-۴۰.
- افروغ، محمد، (۱۳۹۰). نقوش قالی دستباف ایرانی، عناصر و نمادهایی از هویت ملی. **فصلنامه مطالعات ملی**. سال دوازدهم. شماره ۴. ص ۱۷۲-۱۴۱.
- اینالو، جهان و صدرالدین، مهران، (۱۳۶۷). **گل و مرغ در هنر اسلامی**. مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی
- ستوده، منوچهر، (۳۷۲). **حدودالعالم من المشرق الی المغرب**. چاپ اول. تهران: انتشارات طهوری.
- حسین‌آبادی، زهرا و رهنورد، زهرا، (۱۳۸۵). بررسی نقش و رنگ در قالی سیستان. **فصلنامه گلجام**. شماره چهار و پنج، ۷۴-۵۷.
- حصوری، علی، (۱۳۷۱). **فرش سیستان (تک مضمونی‌های فرش -۱)**. تهران: انتشارات فرهنگیان
- علیمراد، محمود و آشوری، محمدتقی، (۱۳۸۷). **درخت در فرش بختیاری**. **فصلنامه گلجام**. شماره شش و هفت. ص ۲۲-۱۱
- دانشگر، احمد، (۱۳۷۲). **فرهنگ جامع فرش ایران**. تهران: انتشارات علامه طباطبایی
- دوبوکور، مونیک، (۱۲۷۱). **رمزهای زنده‌جان**، ترجمه: جلال ستاری. تهران: نشر مرکز
- فروغی، مریم و شهسوار، مرتضی، (۱۳۹۴) بررسی تطبیقی ویژگی‌های ساختاری و طرح فرش بلوچ خراسان و فرش سیستان. **همایش ملی فرش دستباف خراسان جنوبی**، ۶۴۷-۶۵۸.
- مبینی، مهتاب و ابراهیم‌زاده، فرزاد، (۱۳۹۱). بررسی نمادین نقوش گیاهی در قالی کُردی (بیجار سنه). **فصلنامه نقش‌مایه**. سال پنجم. شماره دوازدهم، ۶۲-۵۳.
- مجایی، سیدعلی، عابدینی، سیدبشیر و فنایی، زهرا، (۱۳۹۳). طبقه‌بندی طرح‌ها و نقش‌مایه‌های فرش کلاردشت. **فصلنامه گلجام**. شماره هشت. ص ۴۲-۲۳
- ناصری، عباس، (۱۳۸۸). طرح‌های فرش ایران، **مجله‌ی رشد آموزش**. دوره‌ی ششم. شماره ۲، ۴۴-۳۹